

Т. Ю. Герасимов

**ГРОШОВИЙ ОБІГ У МІСТАХ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
ЗА ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО
(29 КВІТНЯ — 14 ГРУДНЯ 1918 р.)**

Ключові слова: гроші, валюта, російський рубль, карбованець, «керенки», крона, Гетьманат, Поділля.

Ключевые слова: деньги, валюта, рубль, «керенки», крона, Гетманат, Подолия.

Key words: money, currency, ruble, «kerenki», crown, Hetmanate, Podillia.

Із самого початку своєї появи гроші слугували засобом оплати товарів і послуг та засобом збереження і накопичення. Якість грошової маси у державі та її конвертації також мають велике значення у побуті населення. Проте суспільно-політичні події 1914–1918 рр., що призвели до появи в Українській державі П. Скоропадського великої кількості іноземної валюти сумнівної якості, вносили у повсякденне життя городян Подільської губернії великі незручності.

У сучасній історіографії проблему грошового обігу в Україні у 1918 р. висвітлив П. Гай-Нижник, досліджуючи фінансову політику урядів Гетьманату [1]. Мають великий науковий інтерес також праці російських істориків, які вивчали грошову емісію в Росії у період Першої світової війни, Лютневої революції та Громадянської війни: А. Малишева [2], О. Алямкіна [3] та Л. Кузнецової [4]. Натомість практичні результати фінансової політики українських і російських урядів та фінансові наслідки для населення перебування австро-німецьких військ в Українській державі науковцями не досліджені. Висвітлити останні питання дає можливість використання подільської газетної періодики 1918 р.

За Гетьманату найпоширенішими в грошовому обігу Подільської губернії були російські рублі (названі в народі «миколаївськими» і «романівськими»), «керенки», австрійські крони та українські кредитні білети — карбованці і гривні.

Російський рубль слугував тією основною грошовою одиницею, у якій визначалися фінансові розрахунки, кошториси та ціни на різноманітні товари. Це було цілком закономірно, адже

в Україні у 1918 р. співвідношення кількості грошей російського виробництва та українських карбованців, надрукованих Центральною Радою та Гетьманатом, було приблизно 1:15–20. Можна припустити, що перебування української економіки в «рубльовій зоні» полегшувало й прирівнювання вітчизняного карбованця з «миколаївським» рублем, здійснене Центральною Радою ще у 1917 р. [1, с. 52–55, 71]. Що стосується української гривні, то вона почала входити до грошового обігу лише в жовтні-листопаді 1918 р. [5, с. 169].

Присутність величезної кількості російських грошей на Поділлі пояснювалася тим, що:

– по-перше, протягом 1914–1917 рр. грошова маса в Російській імперії збільшилася у 5 разів, що було спричинено Першою світовою війною [2, с. 74];

– по-друге, після Лютневої революції «друкарський станок» російського Тимчасового Уряду запрацював з таким розмахом, що в жовтні 1917 р. кількість грошової маси зросла у понад 11 разів, порівняно з 1 січня 1914 р.

І хоча за Гетьманату була поширена думка, що, попри інфляцію 1914–1916 рр., населення вважало царські купюри «міцними» грошима і використовувало їх для заощаджень [3, с. 38, 45], усе ж таки надпотужна грошова емісія «північного сусіда» давалася взнаки, через що серед подолян неодноразово виникала розгубленість у сфері купівлі-продажу. Наприклад, у червні 1918 р. на вінницьких базарах покупці не знали, якими грошима розраховуватися: дійшло до того, що навіть «миколаївські» рублі продавці не приймали: нові вважали фальшивими, а старі — потріпанними. Від прийому купонів, «керенок» і австрійських крон вони взагалі відмовлялися [6, с. 1].

«Керенками» в народі охрестили казначейські знаки номіналом 20 і 40 руб., випущені Тимчасовим Урядом. Ці гроші, згідно указу від 23 серпня 1917 р., були обов'язкові до прийому за всіма платежами, як у будь-яке казначейство, в банк, в ощадні каси, так і у будь-які платежі між приватними особами на необмежену суму. Однак вони не мали майже ніякого захисту й навіть номерів, не кажучи про те, що випускалися без банківського забезпечення [4, с. 112]. Тому у грошовому обігу занижена розцінка «керенок» складала в середньому 15–20 % [2, с. 83].

Ось чому ці банкноти серед населення Поділля не користувалися довірою. Наприклад, у червні 1918 р. у деяких віницьких магазинах покупцям заздалегідь ставили запитання, якими грошима вони будуть платити, і якщо чули, що «керенками», то відмовлялися відпускати товар. Подібні інциденти, у свою чергу, сприяли появі скупників, які купували «керенки» за заниженими цінами.

Того ж місяця у «Подільських губернських відомостях» було опубліковано обов'язкову постанову для усіх мешканців губернії, відповідно до якої за відмову приймати в оплату кредитні білети, в тому числі і «керенки», або за спекуляцію ними, винні підлягали штрафу до 3 тис. крб чи ув'язненню до 3 місяців. Зі свого боку, начальник Вінницької міської державної варти С. Мончинський пропонував у випадку відмови приймати в оплату «керенки», повідомляти про це в міські дільничні управління варті [7, с. 1].

Про сумнівні результати таких заходів влади свідчить те, що в липні 1918 р. навіть білетні касири на подільській залізниці відмовлялися від прийому «керенок» [8, с. 1].

Зрештою, ажіотаж стосовно «керенок» було вирішено завдяки зваженій фінансовій політиці уряду Української держави. В результаті, в другій половині осені 1918 р. у Подільській губернії спостерігалось зменшення їхнього обороту, оскільки вони потрапляли до державних фінансових закладів, а замість них населенню видавали українські кредитні білети [9, с. 2].

Починаючи з кінця літа 1918 р., гетьманський уряд вжив низку послідовних заходів для розриву з російськими цінними паперами, оскільки вони, у значній мірі, не мали товарного еквіваленту. Річ у тім, що проникнення російських грошових знаків у 1918 р. здійснювалося двома шляхами, які аж ніяк не збагачували економіку держави: завдяки колосальній різниці в ціні продуктів продовольства в Україні та у Росії через товарообіг між країнами і втечі від більшовиків в українські міста російських заможних людей, які привозили з собою десятки мільйонів всякого роду коштовностей, як законними, так і незаконними способами [1, с. 100]. Таким чином, спочатку гетьманська влада обмежила ввезення російської валюти в Україну (14 серпня 1918 р.), далі вводився повний оборотний контроль над нею шляхом обов'язкового штемпелювання всіх

5 % зобов'язань Російської державної скарбниці (4 жовтня), потім було видано закон про обов'язковий обмін російських кредитних білетів вартістю 250 руб. (5 листопада), і, нарешті, 8 листопада гетьманське Міністерство фінансів одержало дозвіл на вилучення з обігу будь-яких російських грошових знаків (облігацій, купонів, рублів тощо) [10, с. 12].

Присутність в Україні австро-німецького військового контингенту давала в український грошовий обіг значне притікання відповідно австрійських крон і німецьких марок. Ними союзники розраховувалися за імпортоване українське продовольство, і тому ця валюта оберталася в Україні нарівні з російськими та українськими грошима.

15 травня 1918 р., згідно з підписаною фінансовою угодою між Українською державою та Центральними державами були встановлені такі курси обмінних валют: 1 австро-угорська корона — 1 грн (або 2 крони за 1 крб) та 0,665 німецької марки — 1 грн (або 1,33 1/3 марки за 1 крб). Однак слід зазначити, що в тогочасній Україні не було офіційно визнано гнучкого валютного курсу. Як і в більшості країн тієї пори, за Гетьманату в Україні діяв твердий визначений грошовий курс, який міг бути змінений за кращих або гірших для держави обставин [1, с. 70–71]. Проте невдовзі навіть державні установи його порушували. Наприклад, у червні 1918 р. подільські відділення Державного банку приймали крони по 44 коп. [11, с. 1]. Хоча в той же час у Вінниці були розклеєні оголошення про зобов'язання мешканців міста приймати крони по 50 коп. [12, с. 2], а на місцевій підпільній біржі курс був ще вищим [13, с. 1].

Саме крони, з відомих причин, були масово представлені у Подільському регіоні. Австрійські купюри мали суттєвий недолік: надруковані на крихкому папері, вони дуже швидко приходили в непридатність, особливо при розповсюдженому серед широких мас способі зберігання їх у вузликах та кисетах за пазухою, внаслідок чого вони обтріпувалися при згинаннях і розривалися. Через це навіть злегка потріпані крони відмовлялися приймати, вважаючи за недійсні. Урядові заклади бракували навіть трохи порвані крони, адже протягом їх шестимісячного обігу вони значно потріпалися і могли повністю втратити свою цінність. Тому ситуація з кронами могла цілком серйозно при-

звести до того, що вивезений з України до Австро-Угорщини товар в кінцевому рахунку міг вважатися дармовим [11, с. 1].

У липні 1918 р. вінницька громадськість почала шукати реальні шляхи для того, щоб наявні у населення крони не перетворилися на пил. Так, один із місцевих банків мав взяти на себе інкасацію порваних крон для того, щоб обміняти їх у Львівському відділенні Австрійського Державного банку на нові. За свідченням газети «Слово Подолини», «австро-угорський комендант поставився до цієї пропозиції зі співчуттям» [14, с. 1].

У період виведення австро-німецьких військ з території України, 8 листопада 1918 р. було зроблено урядове розпорядження про повне припинення обігу крони. Однак ще певний час Державний банк продовжував приймати австрійські гроші за курсом 45 коп. за крону сумами, що не перевищували 300 крон на одну особу [1, с. 86]. Ті, хто не міг стояти в довгих чергах, зверталися до тогочасних «мінйялів», які збиралися купками біля установи і приймали валюту за заниженими цінами [15, с. 2].

У Кам'янці-Подільському місцева влада приймала австрійську валюту на інших умовах: по 40 коп. і не більше ніж на 40 крб від одного платника [16, с. 2].

Відповідно до листопадового розпорядження Міністерства внутрішніх справ, відділи державної варти повинні були припинити складання протоколів про відмову приймати крони, оскільки їх прийом не був обов'язковим [17, с. 1].

Таким чином, на Поділлі великий вибір розрахункових (чимало сумнівної якості) валют сприяв виникненню, на перший погляд, безглузких ситуацій. Наприклад, у кінці червня 1918 р. начальник Проскурівської поштово-телеграфної контори вивісив оголошення, що «грошові знаки без яскраво виражених водяних знаків на пошту не приймаються» [18, с. 1]. Проте, на нашу думку, справжнім апогеем «валютного божевілля» стала ситуація на ярмарку у Ялтушкові (11 листопада 1918 р., Могилівський повіт), на якому різні торгові площі самовизначалися щодо прийому валют того чи іншого зразка. На свинячій «торговиці» приймалися лише українські гроші, на волівій — «керенки», на кінній — крони, а продавці яець, масла та інших продуктів приймали тільки «миколаївки». Як наслідок, покупець потрапляв у неймовірну ситуацію: наприклад, маючи на

руках українські гроші і бажаючи купити коня, він міг купити тільки свиню [19, с. 4].

Отже, можна зробити висновки, що надмірне розмаїття грошових знаків у 1918 р. негативно впливало на повсякденне життя подільських городян, підтверджуючи те, що потужна національна фінансова система за Гетьманату не склалася. А це, у свою чергу, дає підстави стверджувати, що висвітлення подібних аспектів соціально-побутового життя населення має значний науковий інтерес, оскільки дає змогу по-новому трактувати події Української революції 1917–1920 рр.

Джерела та література

1. Гай-Нижник П. П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня — 14 грудня 1918 р.). — К., 2004. — 430 с.
2. Малышев А. И. и др. Бумажные денежные знаки России и СССР / А. И. Малышев, В. И. Таранков, И. Н. Смиранный; Под ред. В. И. Таранкова. — М.: Финансы и статистика, 1991. — 496 с: ил.
3. Алямкин А. В. Денежное обращение в контексте политической и социально-экономической жизни Зауралья в 1914–1924 гг.: Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Андрей Викторович Алямкин. — Челябинск, 2006. — 231 с.
4. Кузнецова Л. Ф. Из истории денежного обращения временных сибирских правительств 1918–1919 гг. (обзор коллекции бон Кемеровского областного краеведческого музея) / Л. Ф. Кузнецова // История «белой» Сибири: Тез. третьей науч. конф. — Кемерово, 1999. — С. 111–114.
5. Левченко В. Історія запровадження та функціонування гривні: від 1918 до 2008 року. (До 90-річчя закону про грошову одиницю — гривні) / В. Левченко // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Збірка наукових праць / Відп. ред. Г. В. Боряк; Упорядники: М. Ф. Дмитрієнко, О. О. Попельницька, В. В. Томазов. — К.: НАН України, Інститут історії України, 2009. — Число 16. — 272 с.
6. К вам, отцы города, взываем: Помогите! // Слово Подолии. — 1918. — 27 июня, № 35. — С. 1.
7. Керенки // Слово Подолии. — 1918. — 27 июня. — С. 1.
8. Порядки на железных дорогах // Слово Подолии. — 1918. — 10 июля. — С. 1.
9. В последнее время... // Подольская мысль. — 1918. — 2 ноября. — С. 2.
10. Гай-Нижник П. П. Теоретичні засади фінансової системи Української держави у 1917–1919 рр. / П. П. Гай-Нижник // Український історичний журнал. — 1998. — № 4. — С. 3–17.

11. Австрійські деньги // Слово Подолії. — 1918. — 29 июня. — С. 1.
12. Письмо в редакцию // Слово Подолії. — 1918. — 30 июня. — С. 2.
13. Винницька біржа // Слово Подолії. — 1918. — 21 июня. — С. 1.
14. Порванніє крони будуть обмінєні // Слово Подолії. — 1918. — 12 июля. — С. 1.
15. На улицє // Слово Подолії. — 1918. — 15 ноября. — С. 2.
16. Каменецька гор. управа... // Подольський край. — 1918. — 16 ноября. — С. 2.
17. Подольський губ. Староста... // Подольська мысль. — 1918. — 14 ноября. — С. 1.
18. Начальник Проскуровської поштово-телеграфної контори... // Слово Подолії. — 1918. — 29 июня. — С. 1.
19. Ялтушков, Могил. Уезда // Жизнь Подолії. — 1918. — 23 ноября. — С. 4.

Анотації

***Герасимов Т. Ю.* Денежное обращение в городах Подольской губернии во времена Гетманата П. Скоропадского (29 апреля — 14 декабря 1918 г.).**

В статье характеризуется влияние финансовой политики Украинской Державы на социально-бытовую жизнь жителей подольских городов. Осуществлен также анализ основных валют в регионе и меры местных властей по регуляции денежной массы.

***Gerasimov T. Yr.* Monetary circulation in the cities of Podollia region at the time of Hetmanate of P. Skoropadsky (April, 29 - December, 14, 1918).**

The effect of financial policy of the Ukrainian State on social and domestic life of the inhabitants of cities in Podillia is characterized. The analysis of the major currencies in the region and measures of local authorities is carried out to regulate the money supply.

О. М. Козаченко

БОРІТЬБА ОДЕСЬКОЇ КРАЙОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ПРОТИ ПІДПИСАННЯ НОВОГО СОЮЗНОГО ДОГОВОРУ У 1990–1991 РОКАХ

***Ключові слова:* ОКО НРУ, союзний договір, Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України, суверенітет, мітинги, всесоюзний референдум.**

***Ключевые слова:* ОКО НРУ, союзный договор, Декларация о государственном суверенитете Украины, Акт провозглашения не-**